

Munir Mujić, MOĆ I GRANICE KOMENTARA: KOMENTAR AL-MAQĀME AL-RŪMIYYE NEPOZNATOG AUTORA, Sarajevo: Centar za napredne studije (CNS) i Orijentalni institut Univerziteta u Sarajevu, 2020, 248 str.

U zajedničkom izdanju Centra za napredne studije iz Sarajeva i Orijentalnog instituta Univerziteta u Sarajevu objavljena je znanstvena studija dr. Munira Mujića o anonimnom komentaru *al-Maqāme al-Rūmiyye*. Po svemu što nam je danas poznato, riječ je o jedinstvenom rukopisnom primjerku u svijetu koji se nalazi u rukopisnom fondu Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu.

Knjiga je orijentirana dvostrano i zaprema nekoliko dijelova: u dijelu na bosanskom jeziku nakon kratkog uvoda dolazi obimna studija iz pera M. Mujića u kojoj se kroz nekoliko poglavlja razmatraju središnja pitanja koja ovaj intrigantni rukopis nadaje autoru. U prvom poglavlju naslovljenom „Okvir za razumijevanje *Komentara al-Maqāme al-Rūmiyye*“ (str. 11-24) sadržana su potpoglavlja koja govore o samom rukopisu, njegovom žanrovskom određenju, komentatoru, autoru osnovnog teksta koji je predmet tumačenja, te o komentaru kao žanru unutar islamske kulture pismenosti.

Drugi dio uvodne studije naslovljen „Strategije komentara u djelu *Komentar al-Maqāme al-Rūmiyye*“ (25-66) u nekoliko odvojenih cjelina usredsređuje se na sam tekst komentara.

Iz uvodne studije saznajemo mnoštvo važnih pojedinosti koje čitaoca pripremaju za pristup samom tekstu, u prijevodu na bosanski jezik i arapskom izvorniku koji ga slijedi.

Prije svega, naglašeno je da autor *Komentara*, unatoč značajnim nastojanjima M. Mujića da nizom metoda utvrdi njegov povijesni identitet, ostaje nepoznat. Autor knjige posredno zaključuje da je komentator najvjerojatnije nearap, te da je obavljao kadijsku funkciju u Carstvu. Iz teksta se može zaključiti i da je to osoba koja je bila bliska piscu izvornog teksta koji je predmet njegovog komentara, te da je istoga lično poznavao, što njegovom komentaru daje dodatnu važnost i osjećaj neposrednosti. Za razliku od neutvrđenog identiteta pisca komentara, o Hafadžiju (al-Ḥafāḡī) kao autoru osnovnog teksta, ali i o provenijenciji samog rukopisa, poznate su sve važne činjenice. Rukopis *Komentara* prepisao je u Travniku, u Elči Ibrahim-pašinoj medresi, izvjesni Ali b. Mustafa 1146/1733. godine, i to je, kako je navedeno, jedini poznati prepis *Komentara*; pisan je urednim *nashom*, bez umjetničkih pretenzija i ukrašavanja i nalazi se kao treće djelo u rukopisnoj zbirci (med-žmui), gdje zaprema nepunih trideset folija teksta. Nesvakidašnja okolnost je

da prepis djela ne sadrži sasvim uobičajene dijelove teksta kao što su uvodni dijelovi u kojima se iskazuje pohvala i zahvalnost Bogu, te donošenje blagoslova na Poslanika islama.

Osujećen u očekivanom napredovanju na ljestvici osmanske uleme, al-Hafadži je krivca prepoznao u šejhu Yahya b. Zekeriyyau koji mu je navodno zamjerio izvjesne propuste iz vremena dok je ovaj obavljao službu egipatskog kazaskera. Hafadžijeva literarna osveta došla je u obliku ironičnog i satiričnog teksta *al-Maqāma al-Rūmiyya* u kojem je izvrgnuo ruglu ne samo navedenog mulu, već posredno i Turke. Kako je u islamskoj kulturi tekst odvijek predstavljao svojevrsan izazov, odgovor je stigao u obliku komentara nepoznatog autora koji opovrgava njegove navode. Intrigantno je dvostruko terminološko pomjeranje u tekstu komentara. Autor komentara izvorni tekst preregistruje iz *al-maqāme* u *al-maqālu*, ukazujući time da nije riječ o tekstu iz književnih bespuća u kojima je štošta dopušteno i čiju okosnicu čini imaginacija, već o „ozbiljnom“ tekstu sa snažnim autorskim pečatom, u kojem autor iznosi iskrena uvjerenja, gledišta i stavove. S druge strane, iako je jasno riječ o osporavajućem i pobijajućem odgovoru, autor je svoj tekst nazvao „dobronamjernim“ izrazom komentar (*šarḥ*), a ne drugim žanrovskim terminom koji bi mu, s obzirom na prirodu teksta mnogo više odgovarao, a to je *radd* ili *raddiyya*, kao vrsta demanta. Istina je pak da autor komentara u svom *šarhu* ništa ne objašnjava niti tumači, već ne preza ni od sasvim nekonvencionalnih strategija kako bi osnovnom tekstu izvrnuo smisao, a njegovog autora ponizio i ismijao. U njegovom pristupu „komentarisanje se realizira kao pojednostavljivanje, uproščavanje izraza, ali ne s ciljem lakšeg razumijevanja, već s ciljem banaliziranja“ (str. 32.) Komentator al-Hafadžija naziva cijelim baražom uvredljivih epiteta postulirajući klasični primjer *ad hominem* argumentiranja: omalovažavanje autora kao strategija opovrgavanja sadržaja teksta. Jasno je uočljivo i odsustvo poštovanja kao temeljnog principa koji uređuje odnos između svakog osnovnog teksta i njegovog komentara, barem u filološkom smislu. Tako komentator osnovnom tekstu pristupa kao otvorenoj trpezi: iz njega uzima što želi, ispušta što želi, naseljava ga ličnostima koje se ondje uopće ne spominju i mijenja tekst u rasponu od satirične zamjene dijakritičkih oznaka na arapskim slovima do svjesne preinake cijelih sintagma i rečenica, sve s ciljem promjene značenja i lakše eliminacije autora. Podrazumijeva se da osnovni tekst nije napisan samo protiv jedne ličnosti, šejhul-islama, već i protiv funkcije i svih njegovih okupanata (u najmanju ruku poslije karizmatičnog Ebu Su'ud efendije), Carstva i njegovih prilika, njegovih učenjaka i državnika koji su predmet osude, pa komentator svom zadatku pristupa u punom opsegu, vjerujući kako je to jasan slučaj u kojem plemeniti cilj koji sebi delegira opravdava svako sredstvo.

Plemeniti zadatak komentator je shvatio u okvirima vlastite profesije, kadijski. Al-Hafadžijeva *al-Maqāma* stoga je tekstualni korpus koji se nudi na raščlanjivanje u kontroliranim uvjetima u kojima komentator izvodi dokazni postupak protiv autora, iznoseći završnu argumentaciju koja će dokazati kako *al-Maqāma* nije samo tekst pisan protiv šejhul-islama, ponukan konkretnim povodom, već snažan autorski *credo* protiv zloupotrebe vjere, kadija, pravde, stanja časne osmanske države i njenih vjerskih učenjaka kao staleža. Izvedeni zaključci na temelju „tekstnih“ uzoraka u obradi komentatora čitaocima se postavljaju kao retorička pitanja s unaprijed upisanim odgovorima.

Nakon uvodne studije M. Mujića, koja sveobuhvatno predstavlja tekst i kontekst, slijedi prijevod djela s arapskog na bosanski popraćen nizom filoloških napomena (71-149). Tekst bosanskog prijevoda uređen je prema folijama odvojene folijacije i tipski slijedi arapski izvornik, ističući pojedine dijelove kurzivom i odvajajući crvenim fontovima i boldiranjem dijelove osnovnog teksta unutar teksta komentara. Posebno značajne su i referencijalne napomene autora knjige u kojima pronalazimo mnoštvo antologija i djela na arapskom jeziku u kojima su zabilježeni određeni stihovi, citati i napomene. Tekst prijevoda nije isuviše opterećen transkribiranim terminima, što znatno olakšava njegovo čitanje; zauzvrat, ondje gdje je smatrao potrebnim, autor je u napomenama navodio izvorne termine.

Nakon bosanskog prijevoda slijedi Zaključak (151-153), sažeci na bosanskom i engleskom jeziku (155-160). Osim toga, u bosanskom dijelu knjige imamo još i popis izvora i literature (161-166) i opći indeks (167-170) koji olakšava kretanje kroz tekst knjige.

Kao prilog u mašinopisu je dat arapski tekst komentara u kojemu je tekst također uređen prema novoj folijaciji i raspoređen korištenjem različitih tipova i boje arapskog pisma. S obzirom na to da je riječ o jedinstvenom primjerku, mjestimično nailazimo na napomene autora knjige u kojima se tekst komentara korigira u onim dijelovima koje je bilo moguće kontrolisati putem drugih izvora i literature. To je posebno značajno s obzirom na sklonost komentatora da po vlastitom nahođenju interveniše u osnovnom tekstu *al-Maqāme*, čiji tekst je srećom poznat i zabilježen u drugim izvorima. Na kraju priloga, kao razdjelnica bosanskog i arapskog dijela knjige, autor donosi pet faksimila iz rukopisa u kojima je moguće sagledati težinu izazova u čitanju, dešifrovanju i bilježenju arapskog teksta komentara.

M. Mujić je u svojoj studiji i prijevodu čitaocima znalački, akribično i u skladu s najstrožijim standardima filološke obrade rukopisa predstavio zaboravljeni tekstni trag jednog intrigantnog literarnog sučeljavanja; sučeljavanja koje se odvijalo po glavnim razdjelnim linijama Carstva: odnos središta i periferije, povlaštenih i potčinjenih, Turaka i Arapa, ličnih poznanstava i animoziteta, osujećenja očekivanih karijernih obrata. Činjenica da jedini prijepis

komentara *al-Maqāme* nalazimo u bosanskohercegovačkim zbirkama orijentalnih rukopisa, iznova afirmira njihovo neslućeno bogatstvo i faktor iznenađenja koji redovno prevazilaze naša najsmjelija očekivanja. Nadalje, to da je autor komentara nepoznat i da je riječ o „običnom“ tekstu, bez umjetničkih pretenzija, koji ne uživa ni privilegiju odvojenog djela, već je zabilježen u nepovezanim nizu tekstova jedne rukopisne medžmue, samo dodatno naglašavaju tu okolnost.

Studijom *Moć i granice komentara: komentar al-Maqāme al-Rūmiyye nepoznatog autora* M. Mujić je iznova uspostavio silnice koje nepoznati tekst komentara povezuju sa širim kontekstom pismenosti na arapskom jeziku u Osmanskom Carstvu, pri čemu je jasno etablišana privilegovana pozicija bosanskohercegovačkih rukopisnih kolekcija koje i mimo naših autora na orijentalnim jezicima itekako imaju šta ponuditi čitalačkoj auditoriji i kod nas i izvan granica naše zemlje. Slijedeći upravo te silnice ka širem kontekstu, i znanstveni rezultati naše orijentalne filologije nesumnjivo će doživjeti afirmaciju koju zaslužuju.

Ahmed Zildžić